

УДК 342.95; 159.99

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.24>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПРАВА ГРОМАДЯН НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ

Шило С.М.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0009-0000-6521-7807
e-mail: sh.sergii@gmail.com*

Шило С.М. Адміністративно-правове забезпечення реалізації органами Національної поліції України права громадян на свободу віросповідання.

Автором наголошується, що одним із основоположних прав людини, гарантованих як національним, так і міжнародним правом, є право на свободу світогляду та віросповідання. Водночас, свобода віросповідання є однією з базових демократичних цінностей та гарантованих прав людини, що визнається і захищається як національним законодавством України, так і міжнародно-правовими актами, зокрема Загальною декларацією прав людини та Міжнародним пактом про громадянські і політичні права. У контексті забезпечення цього права важливу роль відіграють органи Національної поліції України, на які покладено завдання із захисту прав і свобод громадян, охорони публічного порядку та запобігання правопорушенням, зокрема у сфері релігійних відносин.

У статті комплексно досліджено діяльність органів Національної поліції України у сфері забезпечення реалізації одного з фундаментальних прав людини – права на свободу світогляду і віросповідання. На основі аналізу положень міжнародних правових актів, Конституції України та чинного законодавства розкрито нормативно-правові засади реалізації цього права, особливості адміністративно-правового механізму його захисту, а також функціональну роль поліції у сфері державно-конфесійних відносин. Особливу увагу приділено актуальним викликам, які виникають у процесі здійснення поліцейської діяльності, зокрема в умовах воєнного стану, гібридної агресії та загроз національній безпеці, що впливають на дотримання релігійних свобод громадян. Виявлено основні проблеми практичного характеру, серед яких – недостатня правова підготовка поліцейських, ризики політизації релігійного середовища та наявність конфліктогенних ситуацій під час зміни конфесійної належності громад. Запропоновано конкретні напрями удосконалення діяльності Національної поліції у сфері гарантування прав і свобод у релігійному вимірі, що мають на меті забезпечення міжконфесійної злагоди, підвищення довіри до органів правопорядку та зміцнення демократичних засад у державі.

Ключові слова: релігія, світогляд, свобода віросповідання, Національна поліція України, права людини, адміністративно-правове забезпечення, публічний порядок.

Shylo S.M. Administrative and legal support for the implementation of citizens' right to freedom of the religion by the National Police of Ukraine.

The author emphasizes that one of the fundamental human rights, guaranteed by both national and international law, is the right to freedom of thought, conscience, and religion. At the same time, religious freedom is one of the core democratic values and guaranteed human rights, recognized and protected by both the national legislation of Ukraine and international legal instruments, including the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights. In the context of safeguarding this right, the National Police of Ukraine plays an important role, being tasked with protecting the rights and freedoms of citizens, maintaining public order, and preventing offenses, including ones in the sphere of religious relations.

The article provides a comprehensive study of the activities of the National Police of Ukraine in ensuring the realization of one of the fundamental human rights – the right to freedom of thought, outlook, and religion. Based on an analysis of international legal instruments, the Constitution of Ukraine, and current legislation, the article reveals the normative and legal foundations for the implementation of this right, the specific features of the administrative and legal mechanism for its protection, as well as the functional role of the police in the sphere of state-confessional relations. Special attention is given to the current challenges arising in the course of police activities, particularly under conditions of martial law, hybrid aggression, and threats to national security, which impact the observance of citizens' religious freedoms. The article identifies key practical problems, including insufficient legal training of police officers, risks of politicization of the religious environment, and the presence of conflict-prone situations during changes in communities' religious affiliation. Specific directions are proposed for improving the activities of the National Police in the field of guaranteeing rights and freedoms in the religious context, aimed at ensuring interfaith harmony, increasing public trust in law enforcement agencies, and strengthening democratic principles in the state.

Key words: religion, outlook, freedom of religion, National Police of Ukraine, human rights, administrative and legal support, public order.

Постановка проблеми. Одним із основоположних прав людини, гарантованих як національним, так і міжнародним правом, є право на свободу світогляду та віросповідання. В умовах трансформаційних процесів, які відбуваються в українському суспільстві, а також в умовах збройної агресії проти України, питання реалізації та захисту релігійних прав громадян набуває особливої актуальності. Сучасна ситуація характеризується зростанням кількості конфліктних ситуацій, пов'язаних із зміною конфесійної приналежності громад, випадками вандалізму на релігійному ґрунті, а також спробами використання релігійного чинника з метою дестабілізації суспільно-політичної ситуації. У цьому контексті особливе значення має діяльність органів Національної поліції України (далі – НПУ), які покликані забезпечувати публічну безпеку та правопорядок, у тому числі в сфері міжконфесійних відносин.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Попри очевидну значущість цієї теми, вітчизняна наука адміністративного права лише частково зверталася до комплексного аналізу механізмів, які використовуються НПУ для забезпечення релігійних прав. У наукових працях дослідників таких як С.С. Вітвіцький, Д.В. Дорохін, О.М. Калюк, С.Ф. Константінов, В.А. Куліков, С.В. Лосич, К.В. Мамай, О.М. Мердова, Є.С. Назимко, М.В. Палій, М.І. Пелех, Т.І. Пономарьова, О.О. Резнікова, М.О. Семенишин, В.С. Тулінов та ін. розглядаються окремі аспекти діяльності поліції у сфері охорони правопорядку, захисту прав людини, в тому числі і в контексті свободи віросповідання.

Водночас більшість таких досліджень мають або загальнотеоретичний характер, або зосереджуються на релігійно-правовому аспекті без належної уваги до прикладної діяльності саме поліцейських органів. Недостатньо висвітленими залишаються питання: адміністративно-правового інструментарію реалізації свободи віросповідання у діяльності НПУ; ефективності наявних практик реагування на релігійні конфлікти; підготовки поліцейських до взаємодії з релігійними громадами; правового регулювання захисту релігійних заходів у воєнний час. Таким чином, існує об'єктивна потреба у системному дослідженні ролі НПУ у забезпеченні реалізації права громадян на свободу віросповідання з позиції сучасного адміністративного права.

Мета дослідження полягає в комплексному аналізі адміністративно-правових механізмів, за допомогою яких органи Національної поліції України сприяють реалізації конституційного права громадян на свободу віросповідання, з метою визначення ефективних правових інструментів, виявлення проблем правозастосування та формулювання пропозицій щодо вдосконалення відповідного нормативно-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Світ сьогодення переживає складний і суперечливий етап свого розвитку. Глобалізація, яка донедавна визначала основні напрями міжнародного розвитку, наразилася на межі, зумовлені її власним розширенням. Приховане протистояння глобалізаційних і локалізаційних процесів набуло виразних і конфліктних форм. У світі відбуваються глибокі зміни геополітичного, гео економічного та геосоціального характеру, що призводить до виникнення нових, раніше невідомих викликів і небезпек. Їх втілення дестабілізує наявні зв'язки й посилює невизначеність майбутнього розвитку. У відповідь на ці виклики суспільства дедалі частіше

звертаються до внутрішніх ресурсів стабільності, що спричиняє посилення протекціоністських тенденцій [1, с. 101-102].

Забезпечення державної політики у сфері національної безпеки й оборони виступає ключовим механізмом захисту прав і свобод людини та громадянина, особливо в умовах запровадження особливих правових режимів, зокрема воєнного стану. Пріоритетним завданням сектору безпеки і оборони є захист національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз. Водночас здійснення функцій із забезпечення національної безпеки покладається на сили безпеки, до складу яких, згідно із Законом України «Про національну безпеку України», належать правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними повноваженнями, сили цивільного захисту тощо [2, с. 192-193].

Метою діяльності правоохоронних органів є не лише протидія злочинності та притягнення винних до відповідальності, але й забезпечення належного правопорядку та створення умов, за яких громадяни можуть повною мірою реалізовувати свої права і свободи. Із проголошенням незалежності України в державній політиці щодо релігії та церкви відбулися істотні трансформації, що зумовило необхідність переосмислення підходів до гарантування та захисту свободи віросповідання. Свобода віросповідання є невід'ємною складовою системи прав і свобод людини, що визначають демократичний характер державного устрою. Її гарантування є важливою умовою утвердження правової, світської та толерантної держави. НПУ, як суб'єкт забезпечення публічної безпеки, зобов'язана не лише дотримуватися принципу нейтральності щодо релігії, але й активно діяти з метою запобігання правопорушенням, які мають релігійне підґрунтя, та забезпечення прав громадян на свободу совісті [3, с. 205-206].

Положення ст. 35 Конституції України гарантують кожному громадянину право на свободу світогляду і віросповідання, включаючи право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, індивідуально чи колективно [4]. Закріплений також принцип відокремлення церкви від держави, що виключає втручання держави у діяльність релігійних організацій і навпаки. На міжнародному рівні це право передбачено: ст. 18 Загальної декларації прав людини (1948 р.); ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.); Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 9). Національне законодавство конкретизує ці норми у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про Національну поліцію», а також у підзаконних нормативно-правових актах, що регулюють порядок проведення масових заходів, публічного порядку тощо [5, с. 174-175].

Поліцейські здійснюють комплекс заходів, спрямованих на протидію руйнуванню культових споруд релігійних організацій, спричиненому збройною агресією, а також на запобігання діяльності релігійних організацій, пов'язаних із центрами впливу держави-агресора. Особлива увага приділяється забезпеченню громадського порядку і безпеки під час масових релігійних заходів, збору інформації для протидії пропаганді та дезінформації, за допомогою яких РФ намагається маніпулювати етнічними й релігійними питаннями з метою дестабілізації українського суспільства. Також готуються оперативно-аналітичні матеріали, спрямовані на забезпечення реалізації громадянами права на свободу совісті [6, с. 183-184].

Криміногенні ситуації на релігійному ґрунті нерідко спричиняють утиски свободи віросповідання з боку представників різних конфесій, що стають учасниками конфлікту. Такі обставини супроводжуються порушеннями громадського порядку, завданням шкоди здоров'ю, честі та гідності громадян. На відміну від інших проявів злочинності, конфлікти в релігійній сфері часто мають не матеріальне, а духовно-ціннісне підґрунтя, що пов'язане зі ставленням до культових споруд [7, с. 151-152]. При цьому характерною рисою таких правопорушень є відсутність належного усвідомлення невідворотності покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним заволодінням або користуванням релігійною інфраструктурою.

Органи Національної поліції України відіграють активну роль у підготовці та забезпеченні проведення масових заходів. Завдання з охорони громадського порядку вирішуються на комплексній основі шляхом координації дій усіх залучених підрозділів і служб, чітким розмежуванням їх повноважень і відповідальності за окремі напрями діяльності. Один із ключових аспектів забезпечення публічного порядку під час масових релігійних заходів – це чітке визначення функцій і компетенцій структурних підрозділів НПУ, які беруть участь у таких заходах [8, с. 132-133].

До основних суб'єктів у цій сфері належить:

– Департамент превентивної діяльності, який здійснює формування та реалізацію державної політики у сферах публічної безпеки, дорожнього руху, охорони прав і свобод громадян, протидії

злочинності, а також організовує превентивну і профілактичну діяльність, у тому числі щодо запобігання домашньому насильству.

– Департамент патрульної поліції забезпечує безпеку та правопорядок у публічному просторі, бере участь у реалізації державної політики у сфері захисту прав людини, а також координує діяльність поліцейських під час зборів, мітингів, демонстрацій та інших масових заходів.

– Підрозділи поліції особливого призначення, виконують завдання щодо запобігання, виявлення й припинення адміністративних і кримінальних правопорушень, а також забезпечення публічного порядку під час масових подій.

На рівні областей функціонують управління превентивної діяльності – структурні підрозділи Головних управлінь НПУ, які реалізують державну політику у сфері публічної безпеки, організовують діяльність ювенальної превенції, дільничних офіцерів поліції, дозвільної системи, а також координують зусилля спеціальних підрозділів і підрозділів із забезпечення прав людини [9, с. 265-266].

Ефективне забезпечення порядку під час масових заходів значною мірою залежить від низки чинників, таких як: характер події, скупчення великої кількості людей на обмеженій території, динаміка та непередбачуваність розвитку подій, особливості контингенту учасників, специфіка місця проведення, необхідність зміни транспортної інфраструктури, тощо. У зв'язку з цим, основними завданнями підрозділів превентивної діяльності є: організація роботи патрульної поліції, дільничних офіцерів, ювенальної превенції та дозвільної системи; забезпечення оперативної готовності до дій під час масових релігійних заходів, у тому числі в умовах воєнного стану; профілактика й припинення правопорушень у громадських місцях; контроль за дотриманням правил поведінки учасниками заходів; надання підтримки іншим державним органам у забезпеченні публічного порядку; недопущення ослаблення охорони правопорядку в інших частинах території обслуговування [10, с. 121-122].

Органи НПУ реалізують низку функцій, спрямованих на гарантування свободи віросповідання:

1) підтримання громадського порядку під час релігійних заходів. Поліція зобов'язана забезпечити безпечне проведення масових релігійних зібрань, паломництв, святкових процесій. Наприклад, щорічна присутність поліції під час Хресних ходів Української православної церкви або масового зібрання паломників-хасидів у м. Умань;

2) протидія кримінальним правопорушенням на релігійному ґрунті. Це включає оперативне реагування на вандалізм, розпалювання релігійної ворожнечі, спроби дискредитації чи переслідування представників релігійних громад;

3) моніторинг конфліктогенних ситуацій. Особливо актуальним є реагування на спроби насильницької зміни юрисдикції парафій, коли виникають конфлікти між громадами внаслідок змін у конфесійній належності;

4) захист майна релігійних організацій. Поліція реагує на незаконне захоплення храмів, проникнення до культових споруд, підпали та пошкодження.

Згідно з КУ, навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану свобода віросповідання не підлягає обмеженню. Проте певні заходи безпеки (обмеження масових заходів, комендантська година) можуть опосередковано впливати на реалізацію цього права. Окремі релігійні організації можуть бути використані як інструмент гібридного впливу (особливо це стосується структур, афілійованих з країною-агресором). Поліція повинна розрізняти між свободою релігії та загрозами державній безпеці [11, с. 104-105].

Якщо говорити про шляхи удосконалення діяльності НПУ для забезпечення реалізації права громадян на свободу віросповідання, то слід виокремити наступне:

- запровадження спеціалізованих тренінгів для поліцейських, спрямованих на формування навичок роботи з релігійними громадами, попередження конфліктів, правового регулювання релігійної діяльності;

- поглиблення міжвідомчої співпраці з органами державної влади, Державною службою України з питань етнополітики та свободи совісті, органами місцевого самоврядування, а також з представниками конфесій;

- удосконалення нормативно-правової бази, зокрема щодо розмежування повноважень поліції у сфері охорони релігійних заходів, врегулювання дій у разі конфліктів під час зміни юрисдикції громад;

- створення єдиної системи моніторингу порушень релігійних прав, що дозволить виявляти системні проблеми та ефективно реагувати.

В умовах реальної війни та воєнного стану на НПУ покладено нові завдання та функції, що забезпечують ефективне попередження правопорушень. Окрім реєстрації тисяч кримінальних проваджень, пов'язаних із військовими злочинами, поліцейські здійснюють низку важливих заходів, серед яких: протидія руйнуванню споруд релігійних організацій, що відбуваються через агресію з боку Російської Федерації; унеможливлення діяльності релігійних організацій, що мають зв'язки з центрами впливу в РФ, аби запобігти їхній діяльності на території України; забезпечення громадського порядку та безпеки під час масових релігійних заходів, зокрема під час святкових і релігійних церемоній; збір інформації для подальшої протидії пропаганді та дезінформації, яку використовує держава-агресор для маніпулювання етнічними питаннями та підризу внутрішньої стабільності в Україні; підготовка оперативно-аналітичних матеріалів, спрямованих на забезпечення реалізації права громадян на свободу совісті, а також на контроль за здійсненням цього права в умовах воєнного стану.

НПУ виконує ключову роль у гарантуванні публічної безпеки, міжконфесійного миру та вільного здійснення громадянами їхнього права на віросповідання. Основні напрямки її діяльності охоплюють охорону громадського порядку під час релігійних заходів, попередження та розслідування кримінальних правопорушень на релігійному ґрунті, а також реагування на конфлікти між релігійними громадами.

Разом з тим, на практиці ефективність реалізації цього завдання обмежується рядом проблем: недосконалістю нормативно-правового регулювання участі поліції у релігійній сфері; відсутністю спеціалізованої підготовки поліцейських у сфері релігійних прав людини; ризиком політичного чи ідеологічного впливу на правоохоронні органи; недостатнім рівнем міжвідомчої координації з іншими органами державної влади та релігійними громадами. Констатовано, що, на жаль, чинне нормативно-правове забезпечення не в повній мірі відповідає викликам, які виникають у сучасній поліцейській практиці. Це є однією з ключових детермінант, що сприяє вчиненню протиправних дій та негативно впливає на ефективність превентивної діяльності. Аналіз засвідчив брак належного наукового опрацювання відповідних нормативних актів, недооцінку можливих наслідків ухвалених законів і виданих наказів, що в кінцевому підсумку негативно позначається на рівні забезпечення права громадян на свободу віросповідання та реалізації цього права.

Це створює додаткові труднощі у протидії протиправним посяганням на релігійну сферу, забезпеченні умов для розвитку суспільної моралі, гуманістичних цінностей, громадянської злагоди та мирного співіснування осіб різних світоглядних і релігійних переконань, а також у гарантуванні громадського порядку під час проведення масових публічних релігійних заходів.

Перешкоди на шляху до задоволення релігійних потреб населення мають комплексну природу та обумовлені низкою історичних, соціально-економічних, політичних, культурологічних і морально-психологічних факторів. Це зумовлює як прояви утиску свободи віросповідання, так і її зловживання. У зв'язку з цим, стратегічне завдання законодавства у сфері попередження правопорушень має полягати у випереджаючому реагуванні та формуванні правових механізмів, які б сприяли зміцненню ролі правоохоронних органів, насамперед НПУ.

Висновки. Забезпечення реалізації права на свободу світогляду та віросповідання є важливою складовою формування демократичного, правового та соціально орієнтованого суспільства. Конституційне визнання цього права та його закріплення в міжнародно-правових актах створює міцне нормативне підґрунтя для його захисту. Водночас, в умовах сучасних викликів – воєнної агресії, внутрішньополітичної нестабільності, релігійних протистоянь – реалізація цього права потребує ефективного адміністративно-правового механізму.

З метою удосконалення практики забезпечення свободи віросповідання необхідно: розробити й впровадити стандартизовані протоколи дій поліції під час релігійних конфліктів, масових заходів та в разі порушень на релігійному ґрунті; включити до системи професійної підготовки працівників поліції курси з релігієзнавства, прав людини та особливостей взаємодії з релігійними організаціями; посилити моніторинг ситуацій у сфері державно-конфесійних відносин, впровадивши превентивні заходи на ранніх стадіях конфліктів; створити постійно діючі консультативно-дорадчі органи за участі представників поліції, органів місцевого самоврядування та релігійних громад для координації спільних дій; гармонізувати національне законодавство у сфері свободи віросповідання з міжнародними стандартами та практикою Європейського суду з прав людини.

Отже, підвищення ефективності реалізації релігійних прав громадян потребує комплексного, міжгалузевого підходу, в якому роль НПУ полягає не лише в охороні порядку, а й у підтримці правової, моральної та конфесійної рівноваги в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Назимко Є.С., Пономарьова Т.І., Лосич С.В. Особливості здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях: навч. посіб. ДонДУВС, 2024. 199 с.
2. Правоохоронні та спеціалізовані інституції сектору безпеки і оборони України: навчально-методичний посібник / за заг. ред. О.Ю. Бусол. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 492 с.
3. Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ: НІСД, 2022. 456 с.
4. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Семенишин М.О. Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил): монографія. Київ: ВД «Дакор», 2020. 550 с.
6. Поліцейська діяльність : підручник / С.С. Вітвіцький, В.С. Тулінов, О.М. Мердова та ін.; за заг. ред. проф. С.С. Вітвіцького. Київ: ВД Дакор, 2021. 372 с.
7. Палій М.В. Попередження злочинів проти свободи віросповідання органами внутрішніх справ. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 2002. № 1. С. 149–157.
8. Пелех М.І. Адміністративно-правові засади здійснення адміністративного примусу органами Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 226 с.
9. Мамай К.В. Організація охорони громадського порядку та безпеки під час проведення масових заходів. *Держава і право*. 2011. Вип. 54. С. 263–268.
10. Адміністративна діяльність Національної поліції: навч. посіб. / Калюк О.М., Константинов С.Ф., Куліков В.А. та ін.; за ред. Кулікова В.А. К.: «Освіта України», 2016. 230 с.
11. Дорохін Д.В. Кримінологічна характеристика та запобігання релігійному екстремізму: дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 276 с.